

Bábuk a Játékos kezében Nagy Zoltán Mihály: *Fogott figurák*, Magyar Napló, Budapest, 2015.

Fogott bábu lép. Nem sokat tehet, sakkfigura csupán. Sőt, még aki mozgatja, sem gondolhatja meg magát, hiszen a játék egyik alapszabálya, hogy a fogott bábunak lépnie kell („így mindenik determinált”). Mielőtt a Nagy Játékos letenné a Huszárt a d4-es mezőre, meglengeti kissé ujjai között a fából készült figurát.

Ezt a pillanatot rögzíti Nagy Zoltán Mihály. A neves kárpátaljai novellista új kötetének számos szereplője élete egy adott pillanatában olyan dolgot tesz, vagy valami olyasmi történik vele, ami végzetes, viszszavonhatatlan. Úgy, mint az író nagy regényében (*A sátán fattya*) is megjelenített, Kárpátaljáról elhurcolt negyvenezer magyar sorsa is az volt: a gulágok távoli földje nem küldi többé vissza őket.

Sinka István balladás juhászsorsai ötlenek föl Nagy elbeszéléseiben. A tömör, olykor csattanós történetekben a szereplők megkerülhetetlen érintettségét a különleges élethelyzet adja. Ezáltal bárki számára személyesen is átélhetővé, általános érvényűvé válnak a kárpátaljai falvakban játszódó történetek. Például kit ne hozna lázba a váratlanul, egy községen átvezető árok ásása közben kifordult, ládányi aranypéncz látványa, melynek tallérjai ott gurulnak szét a lába előtt? Ki maradna tétlen, ha a szűkebb pátriájába eleve megszállóként érkező, a helyi kocsmában pimasz módon provokáló idegenek vinnék táncba menyasszonyát? A terület újabb elcsatolásának első hónapjaiban játszódó novella – a községbe érkező szovjet katonák összeverekednek a helyi fiatalokkal, majd egyiküket meg is gyilkolják – nemcsak a kitűnő dramaturgia, a rövid, jól követhető történet, hanem a korszak kortárs irodalmi, művészeti alkotásaiban szinte teljes feldolgozatlansága miatt kiált kamera, megfilmesítés után.

A kötet históriáinak visszatérő helyszíne Szilas, a szerző által gyakran szerepeltetett kisközség, ami talán szűkebb pátriája, a kárpátaljai Csonkapapi, vagy a szülőfalu, Nagymuzsaj megfelelője. Arany és katonák, szerelem és gyilkosságok – mint Marquez *Macondojában*. Apró falvacskák, nem messze a trianoni határtól, ahol „nem történik semmi”. Mégis, itt minden megtörténik. Nemcsak mulatnak vagy temetnek

az emberek egy ilyen faluban, de dolgoznak vagy szeretnek is – ez utóbbit sorsszerűen, szofisztikáltan, miként a kötet egyik igazi fogott bábuja, egy sakkfigurát szorongató fiú frissen meghódított kedvese is elmondja. Ahogy szeretnek Nagy figurái, az néha Márait juttatja eszünkbe: vállalnak valamit, akár hűtlenséget vagy gyilkosságot, „annak minden következményével együtt”.

Felelőtlen civilizációnk várható következményeit kutatva a szerző ellátogat a bolygó teljes összeomlásának végnapjaiba is. Az utolsó űrhajó próbál elemelkedni az élehetlenné vált Földről; az igencsak korlátozott kapacitású járműre hatalmas tömegek próbálnak bejutni. Mintha csak napjaink menekültválságát látnánk, az összeomló Európa hajóját súlyukkal fenntarthatatlanná tevő menekültekkel.

Persze nem mindenki menekül. Kárpátalja mégsem emigrálhat Kárpátaljáról. De ki az, aki helyben marad? A szőlejehez makacsul ragaszkodó gazda, vagy éppen a kolhozos főelvtárs, akiből gazdag helyi vállalkozót csinál a sors. A vendégmunkás, aki szinte belopakszik az anyaországba, hogy összegyűrcöljön némi pénzt, és visszaszáll a családjához. Ostorcsapásként hasít arcunkba a több mint fájó szembesítés: miképpen bánnak még ma is a határon túliakkal a magyar hatóságok. Az illegális munkavállalásért előállított kárpátaljai rendőrségi kihallgatáson így veszik át a járőrtől: „Megint egy bűdös?” Az egyik rendőr megjegyzi: úgy lepnek el bennünket „ezek”, mint „negyvennyolcban a muszkák” (*Az 1120-as ügy*).

A sokszor megrendítő történetek hangulatát szerencsésen oldja, fűszerezi Nagy nyelvi gazdagsága, játékosága – a tájnyelvi szavaktól a kötetben a hagyományos formátumú írások között szereplő, prózaversként megírt, költői képektől zsúfolt alkotásokig. Iktató apó, akinek már a neve is játékos, rímes kissé, megtagadja régi barátját – mégis egyedül a megtagadott az, aki megkönnyezi őt a temetésén. Mint a kötet egy másik írásában olvashatjuk: „ilyenkor sírnak az angyalok”. Ez a verseskötetbe való sor nem az egyetlen olyan mondat, amelyet inkább gondolhatnánk lírai, mint prózai mű részének. Például: a veszekedni kezdők között „a civódás tarka madarát Klára röpitette fel” (*Ragyogás*). Gazdag szókészlete néha utána lapozást, némi kutatómunkát is kíván – mint a dancs, aminek jelentése szenny, mocsok. Ezzel szemben

vasárnapian tiszta a kötény, csak úgy ragyog „ünnepi surcod makulátlan kékje” (*Magyar durák*). A régebben katonáskodók ismerhették még ezt a kifejezést, krumplihámozáshoz kaphattak „surcot” – de itt még népviseletről, díszes férfi kötényről van szó. Ez a nyelvi réteg adja meg az elbeszélések hitelességét – amikor valakinek „az oldala, mint a törekrázó, szaporán ver”. Az igényesen megfogalmazott képek, lírai metaforák Szabó Dezső sajnálatosan elfelejtett vagy túl keveset idézett írásaira is emlékeztetnek. Nagy arra szólít: nevezd meg az emlékeidet, „pergesd a szavak guruló gyöngyeit” (*Egy az élet*).

Fölmerül, melyik szereplő lehet a szerző rejtett alteregója, ki jeleníti meg őt leginkább. Székely János írja le *A másik toronyban*, miképpen szereti játszani a bolondot az erdei ember, a rengetegek lakója, a gyanús városival találkozik. Ilyen értelemben defektes a földijeivel templom után, a járdaszélen kártyázó „Magyar durák” is. Az idős férfi barátainak meséli el játék közben a sorsát, amellyel felettébb elégedett. Finom iróniával festi le, miképpen próbálják a saját há-

zában őt egy kis, odúszerű szobába száműző fiatalok magukkal és vele is elhitetni, hogy méltó körülmények között él. Megelégszik a fekete-fehér tévével, és még enni is adnak neki, igaz, vele együtt soha nem étkeznek. Most is örülhet, hogy magukkal viszik, hiszen átköltöznek a fiatalok Magyarországra. Csak a feleségét kell itthagynia, pontosabban: az asszony sírját. De nem tehet semmit. Leosztották már a lapokat, és szétoztották, széthordták a régi országot is – képébe röhögnek a vesztes lapokat, a teljes paklit a járdaszélen kézbe fogó szegény magyarnak, aki így lett bolond, avagy oroszul, ukránul *durák*. De ugyanígy *duráknak* hívják az egyik helyben ismert kártyajátékot is, valószínűleg a Fekete Péter megfelelőjeként: a bolond, a balek az, akinél a lapok megmaradnak.

Nagy tehát kártyázik („azé az érdem, ki játszhatott”), de folyton emeli a tétet. Elbeszéléseiből kitűnik, miképpen nyomorodhat meg az, aki kiáll saját maga vagy társa becsületéért. Többször is fölveti: mi hát az igazság? Mit tehet a fogott bábu a Nagy Játékos kezében?

Udvardy Zoltán

Emberek az embertelenségben – életek a kommunizmus és a rock and roll árnyékában

Berta Zsolt: *Kalef*, Magyar Napló, Fokusz Egyesület, Budapest, 2014.

Berta Zsolt *Kalef* című regénye korszakos alkotás. Filmszerű élenkséggel eleveníti meg a korabeli Budapestet. Drámai fordulatokkal teli mű, amely hű tükre a hatvanas évek diktatúrájának. A zsarnokságot realista, néhol naturalista eszközökkel ábrázolja. Izgalmas kordokumentum, a korabeli attitűdök valamennyi lehetséges felbukkanásával. A főhős sorsán keresztül megtapasztaljuk az ötven évvel ezelőtt történeteket, és megtudjuk, mit (miért és hogyan...) éltek át elődeink itt, a vasfüggöny mögött. Nem hagyhatjuk elveszni ezeknek az éveknek a sajátos itthoni hangulatát, amelyekből tanulni kell. Hallhatjuk szüleinktől, nagyszüleinktől a történeteket, mégis hol hiszük, hol meg nem a mesébe illő, néhol borzongató, egyszersmind távoli világot.

A regény láttatni akar, dokumentálni és megmutatni a kor szabadságát és rabságát. A lázadó fiatalok

nézőpontjából jeleníti meg a történelmet és a múltban megbúvó emberi sorsokat. A *Kalef* egy kettős családregény második darabja, a *Jancsiszög* előzménye. Az előbbi mű főhőse Cseke Zsolt, aki az utóbbi regényben is megjelenik, mint a rendszerváltoztatás után lecsúszott, megtört mellékszereplő.

A mű narrációja egy közöség létrejöttére és működésére fókuszál egy szimbolikusan is nevezhető tér keretei között. A cselekmény legmeghatározóbb, egységesítő mozanata az, hogy a Moszkva téren, a „Kalefon” rendszeresen összegyűlnek a környék különböző gyökerű fiataljai. Akik természetesen sokban hasonlítanak is egymásra. Például abban, hogy szeretik az életet, a szabadságot, élvezik a testi-lelki örömeiket. És abban is, hogy mindannyian energikusak, tettekre készek, ám egy jó ideig tapasztalatlanok, jóhiszeműek is. Kezdetben a legkevésbé sem gyanakvóak, majd fokról fokra rá kell döbenniük arra, hogy veszély leselkedik rájuk minden sarokból; hogy a járókelők mosolya éppoly veszedelmes lehet számukra, mint a rendőrök igazoltatásai.

